

PAPER DETAILS

TITLE: OSMANLI'DA BIR ECZA ISLETMESININ TESKILAT YAPISI: MERKEZ ECZA
TICARETHANESI OSMANLI ANONIM SIRKETI

AUTHORS: Mustafa Dag

PAGES: 137-164

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3481192>

**OSMANLI'DA BİR ECZA İŞLETMESİ:
MERKEZ ECZA TİCARETHANESİ OSMANLI ANONİM ŞİRKETİ**

*A PHARMACEUTICAL BUSINESS IN OTTOMAN TIMES:
CENTRE PHARMACY TRADING HOUSE OSMANLI JOINT STOCK COMPANY*
Mustafa DAĞ*

*Geliş Tarihi:17.10.2023
(Received)*

*Kabul Tarihi:18.04.2024
(Accepted)*

ÖZ: Osmanlı Devleti'nin son dönem ticari hayatında başlayan değişim ecza sektörünü de etkilemişti. Sektörde değişimlerden etkilenen ticarethaneler, anonim şirket olarak teşekkül ettirilmeye başlanmıştı. Bu şirketlerden biri çalışmamızın konusunu oluşturan *Merkez Ecza Ticarethanesi Osmanlı Anonim Şirketi* adıyla 1911 yılında kurulması için girişimlerde bulunulan müesseseydi. Bu çalışmanın temel amacı; eczacılık sektöründe 1913 yılında faaliyetlerine başlayan şirketin kuruluş süreci, idari ve kadro yapılanması, mali yapısı, şirketin hukuki hakları ve tasfiye sürecinin ne şekilde cereyan ettiğini tespit etmektir. Ayrıca her ne kadar şirketin ticari faaliyetlerine dair bilgiler elde edilememiş olsa da şirkete tanınan ticari yetkilerden hareketle müessesenin ticari faaliyetleri tanıtılmaya çalışılmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda nitel araştırma yöntemiyle hazırlanan çalışma, doküman incelemesine uygun olarak oluşturulmuştur. Bu çerçevede yürütülen çalışmada, ticarethanenin Osmanlı hukuku çerçevesinde kurulduğu, İstanbul merkezli teşkilatlandırıldığı, tıbbi ile kimyevi sektöründe ticari faaliyetler yürüttüğü ve İstanbul dışında herhangi bir şubesinin olmamasına rağmen uluslararası ticari bir müessese olarak teşkilatlandırıldığı saptanmıştır. Bu doğrultuda elde edilen verilerden hareketle şirketin İstanbul bölgesinde tıbbi ve kimyevi sektöründe faaliyet yürüten uluslararası şirket olduğuna dair özgün izahatta bulunulabilir. Fakat ticari faaliyetlerine dair bilgilerin elde edilememesi ve ticarethaneye tanınan imtiyaz müddetinin kesin olarak ne zaman sonra erdiğine dair bilgilerin tespit edilememiş olması çalışmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ecza, Tıp, Ticaret, Osmanlı, Anonim Şirket.

ABSTRACT: The changes in commercial life in the late Ottoman Empire also affected the pharmaceutical sector. Affected by the changes in the related sector, trading houses started to be organised as joint stock companies. One of these companies was the establishment of the *Merkez Ecza Ticarethanesi Osmanlı Anonim Şirketi* in 1911, which is the subject of this study. The main purpose of this study is to determine the establishment process, administrative and personnel structure, financial structure, legal rights and liquidation process of the company, which started its activities in the pharmaceutical sector in 1913. In addition, although information on the commercial activities of the company could not be obtained, it was tried to introduce the commercial activities of the institution based on the commercial authorisations granted to the company. In line with these objectives, the study

* Arş. Gör. Dr. Harran Üniversitesi, mustafadag@harran.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4571-8115.

OPEN ACCESS

© Copyright 2024 Dağ

prepared with qualitative research method was prepared in accordance with document analysis. In this framework, the study found that the trading house was established within the framework of Ottoman law, was organised in Istanbul, carried out commercial activities in the medical and chemical sector, and was organised as an international commercial institution, although it did not have any branches outside of Istanbul. Based on the data obtained in this direction, it can be concluded that the company is an international company operating in the medical and chemical sector in the Istanbul region. However, the limitations of the study include the lack of information on its commercial activities and the lack of information on the exact expiry date of the concession period granted to the trading house.

Key Words: Pharmacy, Medicine, Trade, Ottoman, Joint Stock Company.

EXTENDED ABSTRACT

Subject and Scope of the Research: The subject of this study is all kinds of developments related to the Ecza Merkez Ticarethanesi Ottoman Joint Stock Company, which was active in the field of health in the late Ottoman Empire. Within this framework, the establishment process of the company, its organisational structure, management bodies, duties and powers, and the process of the dissolution of the company were tried to be determined.

Purpose and Method of the Study: Studies on company systems were started in 1911. The company statute provides information about the establishment process, administrative structure and organizational structure of this company. Based on the rules in this regulation, the main purpose is to determine who the founders of the company are, how the establishment process takes place, what the unit of duty, work and authority is, how the organization and administrative staff structure is formed, the capital structure of the company and how the abolition process will be handled. The study consists of an introduction and six main subheadings.

Sources of Research: While conducting the study, the Ottoman Archives of the Presidency of the Republic was utilised as the main source. In particular, the archival documents in the Bab-ı Ali Document Room, Assembly-i Mahsusa, Assembly-i Vükela Mazbatalar, Sadaret Mukavelenameler and Şûrâ-yı Devlet folders, which contain the company's charter, were utilised. In addition to this, the study has been tried to be supported by the copyrighted works by making use of research-study works.

Findings: When we look at the findings obtained as a result of the study, it was determined that the modernisation activities of the companies that started in the Ottoman Empire as of the mid-19th century were also experienced in the health sector. One of the joint stock companies established within the framework of this modernisation was the Merkez Ecza Ticarethanesi Ottoman Joint Stock Company, which was to operate in Istanbul. The pharmacy sector was tried to be kept alive through such companies established in this period. In line with this purpose, the company was officially established on 18 February 1913, having started its foundation works in 1911. Although no information on the company's activities has been identified, detailed information on the operation of the company has been found. Based on the information contained in the company's founding charter, it was determined that the company was tasked with providing and trading medical and chemical raw materials in the pharmaceutical sector. Although it was determined that the company started its

activities in 1913 within the framework of this purpose, there is no information on when its term of office ended.

When the management structure of the company is analysed, it is determined that the company was managed by two councils. The highest authority among these councils was the General Assembly. The Board of Directors, which acted as a sub-executive body of the General Assembly, was subordinated to the Board of Directors. The members of the Heyet-i Umumiye Meclisi (General Assembly) were the members holding 10 shares of the company's shares. Another sub-organisation, the Council Administration, was composed of shareholders elected by the members of the General Assembly. The Council of Administration was composed of a minimum of five and a maximum of nine members. The officers in charge of the Encümen Administration are appointed by the Assembly-i İdare with the approval of the General Assembly. These councils, which constituted the administrative power of the company, were supervised by officers and inspectors appointed by the Ottoman administration. The General Assembly was the final authority for all decisions related to the company. The issues to be discussed here were determined by the Council of Administration. The Council Administration was mostly tasked with the execution of the decisions taken by these assemblies. The Council Administration was mostly tasked with monitoring the general functioning and commercial activities of the company.

When the financial structure of the company is analysed, it is determined that it was established with a capital of 25.000 liras and this capital was divided into 5.000 shares, each worth five gold coins. The deed documents prepared for the shares are written in Turkish and French. Care was taken to ensure that the person who would own shares in the company was primarily a person working in the health sector. The beginning and end of the fiscal year of the company is the same as the beginning and end of the fiscal year of the Ottoman Empire, starting at the beginning of January and ending on the last day of December. As a result of the commercial activities carried out, it was determined that 5% of the profit obtained after deducting all expenses was distributed to the shareholders, 10% to the reserve fund, 17% to the shareholders with representative shares, 17.5% to the members of the Assembly-i İdare, 5% to the officials of the Encümen Administration, and finally 5% as dividends among the shareholders of the company.

The company will be legally subject to the law in force in the Ottoman Empire. For this reason, it was determined that the Ottoman courts would be the place of solution for all possible problems that the company would experience. The only authorised body to decide on the dissolution of the company, its merger with another company, its transfer to another person or the termination of its term of office was the Heyet-i Umumiye Meclisi. It can be said that the approval of the Ottoman administration was a prerequisite for the decision to be taken by this assembly to enter into force. In order for the decision to be taken to dissolve the company, three-fourths of the company's capital must have disappeared. The process of dissolution of the company was carried out by a commission to be established by the Heyet-i Umumiye Assembly. After these reports are approved by the assembly and submitted to the Ottoman government, the assembly will cease its activities and the company will be dissolved.

1. GİRİŞ

Osmanlı klasik döneminde hastane olarak faaliyet gösteren Darüşşifalarda hekim ile cerrahlık vazifesini icra eden tıpçıların yazmış olduğu reçeteler doğrultusunda ilaç hazırlayan görevlilere aşşâb¹ veya saydalân² isimleri verilmekteydi (Özçelikay, Asil, 2001: 437-438). Bu kişiler ilk dönemlerde eczacıların görevlerini üstlenmişlerdi. Aşşâblar kendi aralarında edviyeci, şerbetçi ve eczacı olarak üç kategoriye ayrılmıştı (Çetin, 2006: 68-72). Osmanlı klasik döneminde hekimler, cerrahlar, kehhâller ve eczacılar tarafından hazırlanan ilaçlar genel olarak Darüşşifalarda kullanılmaktaydı. Halk ise gündelik hayatta ihtiyaç duymuş olduğu çeşitli ilaç türlerini attarlar,³ kökçüler, şerbetçiler, berberler, macuncular, helvacılar, kırıkçılar, satıcılar ve sabunculardan karşılamaktaydı. Bunların yanı sıra halk cerrah ve hekimler tarafından şehrin belirli mevkilerinde açılmakta olan muayene odalarında üretilmiş olan ilaçları da satın alabilmekteydi (Yıldırım, 2010: 275). Geleneksel tıp olarak nitelendirilebilecek attar, kökçü, şerbetçi, berber, macuncu, helvacı, kırıkçı ve sabuncular tarafından hazırlanan ilaçlara genel itibarıyla kırsal bölgelerde ikamet eden ve gelir durumu iyi olmayan ahali ilgi gösterirken, kent merkezlerinde ikamet etmekte olan halk ise maddi durumlarının da sağlamış olduğu olanaklar çerçevesinde muayene odalarından ilaçlar temin etmekteydiler.

19. yüzyıldan itibaren profesyonellik kazanan eczacılık mesleği, daha önceki dönemlerde birbirinden farklı zanaat erbabı tarafından icra edilmekteydi. Osmanlı Devleti'nde eczacılık mesleğinde tıpkı hekimlik mesleğinde olduğu gibi Selçuklunun etkileri görülmekteydi (Şehsuvaroğlu, 1965: 91-92). Zira 19. yüzyıla kadar Osmanlı eczacılığı Ortadoğu-Arap geleneğine göre icra edilmişti (Baytop, 1981: 184). 19. yüzyılla birlikte diğer alanlarda olduğu gibi tıp ve eczacılık alanlarında da batıdan etkilenilmeye başlanmıştı. Bu nedenle bu tarihten sonra Osmanlı'da eczacılık mesleği batı etkisine girmişti (Yaşayanlar, 2015: 114). Bu durum da tıbbi ilaçların hazırlanmasında ve pazara sunulmasında batı menşeli gelişmelerin yaşanmasına yol açmıştı. Bu gelişmelerden biri de ilaçların üretilip halka arz edildiği yerler olan eczanelerin açılmasıydı.

¹ Bitkileri toplayarak satın alan ve hastane kilerine teslim eden kişilerdir (Özçelikay, Asil, 2001: 437-438).

² Macun, hap, kurs gibi ilaçları yapanlar için kullanılmaktadır (Özçelikay, Asil, 2001: 437-438).

³ Attar ya da Aktar geleneksel yöntemlerle hazırlanan ilaçların hammaddesi olan maddeleri satan kişiler için kullanılan genel bir terimdir. Arapça kökenli olan bu kelime güzel kokular satan kişiler için kullanılmaktadır (Aktar, Cebe, 2014: 45; Şekeroğlu, 2015: 1).

Müstakil eczanelerin açılmaya başlanmasıyla birlikte kısa süre içerisinde başta İstanbul olmak üzere birçok vilayet merkezinde yabancı eczacılar tarafından eczaneler açılmaya başlanmıştır. Osmanlı'nın ilk eczanelerinin yabancılar tarafından açılmış olması eczacılık sektörünün oluşup gelişmesinde yabancıların rolünün büyük olduğu şeklinde yorumlanabilir. Yabancı eczacılar dışında eczane işleten bir diğer kesim yerli gayrimüslim Osmanlı eczacıları olmuştur (Şehsuvaroğlu, 1970: 243-244). Bu eczacılar genel olarak Paris, Londra ve Viyana'da eğitim gördükten sonra Osmanlı Devleti'ne gelerek burada eczaneler açarak Osmanlı coğrafyasında eczacılığın hekimlik ve cerrahlık mesleği dışında ayrı bir meslek olarak ortaya çıkmasını sağlamışlardır (Yaşayanlar, 2015: 115). Osmanlı'nın ilk eczanelerinin gerek yabancılar gerekse gayrimüslim Osmanlı vatandaşları tarafından açılıp geliştirilmesinde aktif rol üstlenmeleri daha önce de belirtildiği gibi Paris, Londra ve Viyana gibi batı kentlerinde bu alanda eğitim görme imkanlarından kaynaklanmaktadır. Bu durum da Osmanlı'da oluşturulmaya çalışılan eczacılık sektöründe yerellik tartışmasının doğmasına neden olmuştur.

Batıda görülen eğitim ile yetiştirilen eczacıların açmış oldukları eczanelere yerellik kazandırılması amacıyla Osmanlı Devleti'nde eczacılık eğitimine dair ilk ciddi faaliyetler 1839 yılında başlatılmıştır. Bu çalışmalar neticesinde aynı yıl içerisinde Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahâne çatısı altında eczacılık eğitimine dair faaliyetler başlatılmıştır. Bu eğitim süreci üç yıl sürmekteydi. Burada almış oldukları eğitimde başarılı olan eczacılar mezun olduktan sonra askeri hastane ve askeri taburlarda asker eczacısı olarak istihdam edilmekteydiler (Baytop, 1994: 386-388). Böylece yerli eczacıların yanı sıra Müslüman ahali arasından da eczacı yetiştirilmesi planlanmıştır. Müslümanların eczacılık alanında eğitim aldıkları bir diğer yöntem gayrimüslimler tarafından işletilen eczanelerde çırak veya kalfa olarak hizmette bulunmak olmuştur. Burada kalfalık görevini tamamlayan eczacılar belirli koşulları sağladıktan sonra Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahâne hocalarının düzenleyecekleri imtihandan geçerek ikinci sınıf ecza tezkiresi almaktaydılar. Bu tezkireye sahip olduktan sonra ise eczane açabilmekteydiler. Birinci sınıf eczacılar ise Avrupa'da eğitim almış veya Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahâne'de eğitim görmüş olan eczacılardı (Yaşayanlar, 2015: 114).

Osmanlı'da birinci sınıf sivil eczacı yetiştiren ilk kurum olan Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye olmuştur. 1867 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Şahâne'ye bağlı olarak kurulan bu okulda eczacılık eğitimi verilmekteydi (Kocacık, Dölen, 2019: 78). 1908 yılına gelindiğinde ise yeni bir tıp fakültesi kurularak bu fakülteye bağlı olarak Eczacı Mekteb-i Âlisi açılmıştır. Böylece 1909 senesinde Eczacı Mektebi müstakil bir binaya sahip olmuştur (Ünver, 1952: 8). Böylece bu kurum altında eczacılık tahsili verilmeye başlanmıştır. Burada eğitim aldıktan sonra eczane açmak ve işletmek için diploma aldıktan sonra farklı tarihlerde düzenlenmiş olan nizamnamelerdeki hükümleri yerine getirmek gerekmektedir. Bu nizamnamelerden en belirgin olan

1852 yılında düzenlenen *Nizamnâme-i Eczacıyân der Memâlik-i Osmâniye* (Karayaman, 2008: 116) ile 1861 yılında hazırlanan *Beledî İspençiyârlık Sanatının İcrâsına Dâir Nizamnâmesi*ydı. Bu nizamnamelere göre bir eczacının eczane açabilmesi ve işletebilmesi için eczacılık alanında eğitim almış olması, staj yapmış olması ve diploma sahibi olması gerekirken, cinayet, namus ve mala zarar verme, kötü şöhret sahibi olma gibi suçları işlememiş olma, hekim veya cerrah tarafından verilen reçetenin üzerinde keyfi değişiklikler yapmama gibi koşullar aranmaktaydı (Yıldırım, Sert, 2010: 291-298). Belirtilen kurallar çerçevesinde bir eczanede bulunması gereken aletlerin hazır bulunmasıyla birlikte eczacı işletmesini açabilmekteydi. Tıbbi ilaçların hazırlanıp halka sunulduğu bu eczaneler dışında ecza ilaçlarını piyasaya sunan ticarethaneler de mevcuttu. Bu ticarethanelerin açılabilmesi için eczanede aranan şartların sağlanması istenmekteydi. Bu şartları sağlayarak İstanbul'da ecza ürünlerini satın almak ve satmak amacıyla kurulmuş olan şirketlerden biri de *Merkez Ecza Ticarethanesi Osmanlı Anonim⁴ Şirketi* adıyla 1913 yılında faaliyete geçmiş olan müessese olmuştur.

Merkez Ecza Ticarethanesi Osmanlı Anonim Şirketi'nin tüm yönleriyle incelenmesi amacıyla hazırlanmış olan bu çalışmada, şirketin kuruluş süreci, şirketin teşkilat yapısı ile yönetim erki, şirketin mali yapısı ve şirketin hukuki hakları ile tasfiye sürecine odaklanılmıştır. Bu çerçevede çalışmada şirketle ilgili birtakım sorulara cevap aranmıştır. Bu sorular, şirketin kimler tarafından kurulduğu, şirketin faaliyet göstermiş olduğu sektörün ne olduğu, şirketin teşkilat ile kadro yapılanmasının ne şekilde yapıldığı, şirketin mali yapısının nasıl işlediği ve son olarak şirketin sahip olduğu hukuki haklar ile tasfiye sürecinin nasıl gerçekleştiği şeklindedir. Bu sorulara yanıt ararken, daha çok şirketin işleyişi hakkında ayrıntılı bilgi veren şirket nizamnamesi ve bu nizamnamedeki bilgileri destekleyen diğer arşiv belgelerinden istifade edilmiştir. Ayrıca döneme dair genel durumu aktarabilmek için telif eserlere de müracaat edilmiştir.

2. MERKEZ ECZA TİCARETHANESİ OSMANLI ANONİM ŞİRKETİ

Şûrâ-yı Devlet'e yapılan müracaat doğrultusunda merkezi İstanbul'da olmak üzere ecza işlerinde kullanılan tıbbi ve kimyevi ya da diğer sağlık ilaçlarında kullanılacak olan maddelerin alım ve satım ticaretini yapabilmek için ruhsat talebinde bulunulmuştur. Bu talebin Şûrâ-yı Devlet, Nafia Dairesi, Maliye Dairesi ve Maarif Dairesi tarafından incelenmesi neticesinde ruhsatın verilmesi doğrultusunda karar alınmıştır. Bu karar doğrultusunda Şûrâ-yı Devlet ve Meclis-i Vükelâ, şirketin kuruluşu için 18 Aralık 1911 tarihinde ruhsatın verilmesini onaylamıştır. Bu kararın icra edilmesinde ise Ticaret ve Ziraat Nezareti yetkili

⁴ Hukuki, idari ve mali açıdan belirlenen görevleri yerine getirme koşuluyla birden fazla sermaye ortaklığıyla kurulan şirket türüdür. Her türlü ekonomik ve ticari faaliyette bulunabilmektedir (Dağ, 2023, s. 1115; Erdaş, 2017, s. 179).

kılınmıştır. Böylece şirketin kuruluş sürecine başlanması için bir nizamname hazırlanmıştır. Hazırlanmış olan bu nizamname dokuz bölüm ve altmış maddeden oluşmaktaydı. Bu nizamname genel olarak ticarethanenin kuruluş süreci, teşkilat yapısı, yönetim yapısı, hukuki hakları ve çalışma sahasının yanı sıra tasfiye edilme sürecine dair hükümleri içermektedir (BOA. MV. 226/42).

2.1. Şirketin Kuruluşu

Şirketin kuruluş dilekçesini veren kişi Eczacı Andre Miridis Efendi'dir. Daha sonradan nizamnamede yapılan değişikliklerle birlikte şirkete ortak olanlar arasında Eczacı Jan Kalikobulos Efendi, Eczacı Vensan Caniti Efendi, Eczacı Liton İbroni Efendi, Eczacı Bazil Pareskobudis Efendi ve Eczacı Jansezarrebol Efendi yer almaktadır. Şirketin kuruluşuna dair bu isimler tarafından verilen dilekçenin incelenmesi sırasında ortaklardan olan Jan Kalikoyu Polid Efendi ile Kotives İstilavedis Efendi ortaklıktan çekilmiştir. Şirketin kuruluşuna dair kurucular adına vekillik görevi Kostantin Harfopolo Efendi tarafından yürütülmüştür (BOA. ŞD. 1235/14). Şirketin kuruluşu için başvuruda bulunan eczacıların birden fazla kişiden oluşmasına dair bilgilerden hareketle çok ortaklı bir şirket yapılanmasının oluşturulmaya çalışıldığı söylenebilir. Ayrıca 1839 yılından itibaren eczacılık sektöründe oluşturulmaya çalışılan yerellik faaliyetlerine rağmen ticarethanenin tüm ortaklarının gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarından oluşması dikkat çekmektedir.

Şirketin imtiyaz sahipleri ile Osmanlı hükümetinin ilgili kurumlarıyla gerçekleştirilen müzakereler neticesinde hazırlanan nizamnameye göre şirketin resmî unvanı *Ecza Merkez Ticarethanesi Osmanlı Anonim Şirketi* olarak belirlenmiştir. Şirketin idare merkezi İstanbul'du. Bu merkez ayrıca şirketin ilk ve tek şubesini açtığı yer olmuştu. Ancak ihtiyaç duyulması halinde Osmanlı Devleti'nin herhangi bir bölgesinde şube açabilme yetkisi tanınmıştı. Bu yetkinin yanı sıra işletmenin ülke sınırları dışında da şube açabilme hakkı bulunmaktaydı. Lakin gerek ülke sınırları içerisinde gerekse dışında şube açabilmesi için öncelikle şirketin Osmanlı hükümetine bilgi aktararak izin alması gerekmektedir. Bu durum ise şirketin Osmanlı hükümetinin denetimi altında olduğunu göstermektedir. Şirketin imtiyaz süresi otuz yıl olarak belirlenmişti. Ticari faaliyet alanı ise sağlık sektöründe kullanılan ilaçların hammaddesini oluşturan tıbbi ve kimyeviye maddelerini temin etmek, almak ve satmak olarak belirlenmişti (BOA. MV. 226/42). Şirkete ülke dışında şube açabilme hakkının tanınmış olması ticarethanenin uluslararası bir işletme olarak faaliyet içerisinde bulunabileceğini göstermektedir. Şirkete tanınan otuz yıllık imtiyaz hakkı ve şirketin faaliyete geçtiği tarihin 1913 yılı olmasına dair bilgilerden hareketle şirketin doğal süreçte feshedilme tarihinin 1943 yılı olduğu yorumu yapılabilir. Ancak bu yorumu destekler nitelikte bilgiler elde edilememiştir.

Şirketin kuruluş sürecini, faaliyet göstereceği sektör, resmî unvanı, idare merkezi, faaliyet göstereceği bölgeler ile müddete dair bilgilerin yanı sıra şirketin idaresi, mali yapısı ve feshedilme süreçlerine dair bilgilere de nizamnamede ayrıntılı

şekilde değinilmişti. Ancak buna dair bilgileri içeren nizamnamenin Şûrâ-yı Devlet, Maliye Dairesi ile Nafia Dairesi'ndeki görevliler tarafından incelenmesinden sonra nizamnamenin bazı maddelerinde değişikliğe gidilmesi kararı alınmıştı (BOA. ŞD. 1242/3). Bu karar çerçevesinde şirketin idare meclisi olan Heyet-i Umumiye Meclisi tarafından nizamnamenin beşinci, yedinci, onuncu, on sekizinci, kırkinci ve kırık beşinci maddelerinde değişikliğe gidilerek, on üçüncü maddenin ise tamamen ilga edilmesi doğrultusunda harekete geçilmiştir. Bu çerçevede nizamnamede gerekli olan düzeltmelerin yapılması için 14 Eylül 1912 tarihinde çalışmalar başlatılmıştır (BOA. BEO. 4145/31081). Buna göre nizamnamede ilga edilen on üçüncü madde şu şekilde ele alınmıştı; (BOA. A.) DVN. MKL. 55/13) Heyet-i Umumiye Meclisi'nin alacağı karar doğrultusunda hisse senetleri hamiline muharrer olmak üzere verilebilmektedir. Bu hisse senetleri ise şirketin sermayesi toplandıktan üç sene sonra verilebilecektir (BOA. İ. MMS. 159/10). Bu madde ilga edilerek hisselerle ait senetlerin şirket sermayesinin toplanmasından sonra tamamen hissedarlara verilmesinin önüne geçilmiştir.

Değişiklik yapılan beşinci madde daha önce şöyle ele alınmıştı; Şirketin sermayesi yirmi beş bin lira olarak belirlenmişti. Bu sermaye her biri beş altın kıymetinde beş bin hisseye bölünmüştü. Heyet-i Umumiye Meclisi bu sermaye miktarını bir defada veya birkaç defada elli bin liraya kadar arttırılabilecekti (BOA. A.) DVN. MKL. 55/13). Eski hisse sahiplerinin sahip oldukları senetler ölçüsünde yeni senetlerden pay satın alabileceklerdi. Maddenin önceki halinde yapılan değişiklikle birlikte kuruluş sermayesi ile bu sermayenin hisse miktarları aynı bırakılmıştır. Ancak sermaye arttırımı %50 oranıyla sınırlandırılmıştır. Eski hisse sahipleri ise daha öncekinde olduğu gibi daha önce sahip oldukları senetler ölçüsünde hisse alabileceklerdir (BOA. İ. MMS 159/10).

Yedinci madde daha önce hisselerin sahipleri tarafından yarısı verilinceye kadar senet sahibinin ismine kayıtlı olacak, yarısının verilmesi halinde ise senetler hamiline verilmesi ve gerek senetlerin kopyası gerekse senetlerin aslı şirketin damgasını taşıyan koçanlı bir deftere kaydedildikten sonra Meclis-i İdare'de bulunan iki aza tarafından imzalanarak kayıt altına alınması doğrultusunda hazırlanmıştı (BOA. A.) DVN. MKL. 55/13). Bu maddede yapılan değişiklikle birlikte şirketin hisselerine sahip olacak olan kişilerin eczacı olması şartı getirilmiştir. Senetlerin kayıtlarına dair bilgilerde değişiklik olmamakla birlikte senetlerini kaybeden hissedar zaman kaybetmeden mahalli Meclis-i İdare'ye haber verecektir. İhbarın yapılmasından üç ay içerisinde hisse sahibine yeni senet nüshaları verileceği kararlaştırılmıştır (BOA. İ. MMS. 159/10). Maddenin düzenlenen yeni haliyle hisselerle sahip olacak olan hissedarların eczacı olması şartının eklenmiş olması mecliste söz sahibi olacak olanların işinin ehli olması gerektiği düşüncesinin hâkim olduğunu göstermektedir.

Onuncu madde daha önce senedin başka bir hissedara devredilmesi veya satılması halinde şirketin kayıt defterinde kaydedilerek senedin miktarı, senede dair bilgiler ve devreden veya satan hissedarın ismi ve senedi devir alacak olan kişinin ismi kayıt altına alınarak bu kayıt evrakına şirket müdürünün imza atacağı doğrultusunda düzenlenmişti (BOA. A.) DVN. MKL. 55/13). Bu maddede yapılan değişiklik ise şöyle gerçekleşmişti; Devredilmek veya satılmak istenen senetlere dair bilgiler, senetleri satan ve alan kişinin bilgileri kayıt altına alındıktan sonra satın alan ile satanın yanı sıra bir kişinin hazır bulunmasıyla birlikte tutulan kayıtlara imza atılmaktadır. Satış işlemleri ise senet veya hisse sahibinin satış yapacağına dair Meclis-i İdare'ye mektup yazarak bildirmektedir. Senetlerini veya hisselerini satmak isteyip de alıcı bulamayan hissedarın hisseleri şirket tarafından satın alınmaktaydı. Hisselerin satışına dair meclise yazılan mektubun üzerinden otuz gün geçmesinden sonra alıcı çıkmazsa hissedar hisselerini şirkete satacaktır (BOA. İ. MMS. 159/10). Hisse devrine dair muamelenin daha detaylı ele alınmış olmasıyla bu alanda yaşanacak olası belirsizliğin ortadan kaldırılması hedeflenmiştir.

On sekizinci madde daha önce Heyet-i Umumiye Meclisi'nin iki defa toplanmasından sonra Meclis-i İdare azasından bir veya birkaçının vefat etmesi ya da istifa etmesi durumunda herhangi bir sebepten dolayı bir veya birkaç azanın yerinin boşalması halinde Heyet-i Umumiye Meclisi boşalan yerlere geçici olarak aza tayin edebilecekti. Göreve başlaması ise toplanacak olan ilk Heyet-i Umumiye toplantısıyla gerçekleşmekteydi. Azaların tamamının sağlanması için iki aylık zaman tanınmaktaydı. İki aylık sürenin sonunda tüm azaların hazır bulunması zorunluydu (BOA. A.) DVN. MKL. 55/13). Yapılan değişiklik ise Heyet-i Umumiye Meclisi tarafından yukarıda belirtilen sebeplerden dolayı koltuğu boş kalan aza yerine yeni bir aza atamasının geçici olarak yapılmasına dair hüküm çıkarılmıştır (BOA. İ. MMS. 159/10). Bu hükmün çıkarılmış olması azaların geçici olarak değil daimî aza olarak atanacaklarını göstermektedir.

Değişiklik yapılan bir diğer madde olan otuz sekizinci maddede Heyet-i Umumiye Meclisi'nde yer alan her bir hissedarın yerine vekil tayin edebilir (BOA. A.) DVN. MKL. 55/13) hükmü değiştirilerek bu vekilin sadece Heyet-i Umumiye Meclisi'nde yer alan azalar arasından seçilebileceği doğrultusunda düzeltilmiştir (BOA. İ. MMS. 159/10). Bu değişiklikle birlikte daha önce azalar dışında vekilin tayin edilebildiğini ancak yapılan değişiklikle birlikte vekil olarak görevlendirilecek olan kişinin şirket faaliyetlerine hâkim olan azalar arasından olması gerektiğinin önemsendiğini göstermektedir. Böylece vekil olan kişi toplantılara katılım sağladığında şirket faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olan bir aza bilinciyle oyunu kullanması hedeflenmiştir.

Kırkıncı madde daha önce şöyle hazırlanmıştı; Otuz yedinci madde doğrultusunda Heyet-i Umumiye Meclisi'ne aza olarak tayin edilecek hissedarın toplantılara katılabilmesi için meclisin toplanmasından on gün önce hisselerini

meclise teslim etmek üzere davetname gönderilmekteydi. Bu davet doğrultusunda meclise verilen her bir hisse için hissedara hissedar adına düzenlenen bir duhuliye varakası verilmekteydi (BOA. A.) DVN. MKL. 55/13). Bu maddede ciddi bir değişiklik olmamakla birlikte hissedara verilecek olan duhuliye varakası ve hisselerini meclise devretmeleri için on gün önce davetname gönderilmesi doğrultusundaki hükümler onaylanmıştır (BOA. İ. MMS. 159/10).

Son olarak değişikliğin yapıldığı hükümler kırk beşinci maddede yer almaktadır. Buna göre her sene düzenli olarak toplanan Heyet-i Umumiye Meclisi'ne, Meclis-i İdare tarafından sunulan hesap ve kayıt defterleri müfettişler ve azalar tarafından bu toplantılarda görüşülmekteydi. Yapılan görüşmelerde bu hesapların kabulüne veya reddine karar verilmekteydi. Meclis-i İdare'de azalık görevini yapmak üzere tayinler yapılabilmekteydi. Heyet-i Umumiye Meclisi şirketin hesaplarına dair görüşmeler gerçekleştirmektedir. Müfettişlerin faaliyetlerini denetlemektedir. Gerekmesi halinde Meclis-i İdare'nin görevine son verebilmektedir. Sermayenin arttırılması doğrultusunda karar alabilmektedir. Nizamnamede hükümlerin değiştirilmesi doğrultusunda karar verebilmektedir. Katılan azaların çoğunluğunun kabul oyu alınmadan Meclis-i İdare'nin tasfiyesi, sermayenin arttırılması ve nizamnamede bazı hükümlerin değiştirilmesi doğrultusunda adım atamamaktaydı (BOA. A.) DVN. MKL. 55/13). Bu durum ise sermayenin arttırılması, nizamnamede bazı hükümlerin değiştirilmesi veya şirketin tasfiyesi gibi önemli kararlarda çoğunluk ilkesinin arandığını ve sorumluluğun azalar arasında paylaştırılmaya çalışıldığını göstermektedir.

Bu maddede yapılan değişiklik ise şu şekilde cereyan etmişti; Her sene düzenli olarak toplanacak olan Heyet-i Umumiye Meclisi'nde, İdare Meclisi tarafından şirketin faaliyetlerine yönelik hazırlanan raporlar müfettişler tarafından meclise sunulmaktaydı. Mecliste yapılan görüşmeler neticesinde kabul veya reddedilebilirdi. Hisselerini ödeyemeyen ve hisse devri gerçekleştirmek isteyen azaların yerlerine Meclis-i İdare'ye yeni azalar tayin edebilmekteydi. Bu azaların ödeyecekleri ücretlerin belirlenmesi için müfettişler tayin edebilmekteydi. Şirket ile ilgili her türlü konuda Heyet-i Umumiye Meclisi son karar mercii olarak faaliyet yürütmekteydi. Gerekmesi halinde Meclis-i İdare'nin görevine son verebilmekteydi. Ancak bu doğrultuda kararın alınabilmesi için Heyet-i Umumiye Meclisi'nin toplantısına asaleten veya vekaleten katılmış olan azaların en az üçte birinin hazır bulunması ve hazır olanların da en az yarısından bir fazlasının onay vermesi halinde bu doğrultudaki karar kabul görmekteydi. Bu çoğunluk meclisin tasfiye edilmesi, sermayenin arttırılması ve hisse senetlerinin hamiline verilmesi doğrultusunda alınan kararlar için aranmaktaydı (BOA. İ. MMS. 159/10). Meclisin tasfiye edilmesi, sermayenin arttırılması veya hisse senetlerinin hamiline verilmesi hususlarında meclisin karar alabilmesi için en az azalardan üçte birinin hazır bulunması şartının

konulması bu konularla ilgili alınacak kararlarda oylamada bulunan aza sayısı arttırılmaya çalışılmıştır. Oysa maddenin bir önceki halinde bu gibi önemli konuların görüşülebilmesi için katılımcı hususunda hüküm belirtilmemiştir.

Bu doğrultuda nizamnamede yapılan değişikliklerden sonra şirket meclisi tarafından nizamnamenin son hali hazırlanıp 8 Şubat 1913 tarihinde tekrar Şûrâ-yı Devlet, Maliye Dairesi ile Nafia Dairesi tarafından incelenmek üzere ilgili makamlara iletilmiştir. Daha önce önerilen maddelerdeki hükümlerde değişikliklerin gerçekleştirildiğine karar verilerek nizamname, ilgili kurumlar tarafından onaylanmıştır (BOA. MV. 229/44). Onaylanan bu nizamname daha sonra Divan-ı Hümayun Dairesi'ne sunulmuştur (BOA. BEO. 3985/298829). Burada yapılan incelemeler neticesinde gerçekleştirilen değişiklikler yeterli görüldükten sonra onaylanmıştır. Ticaret ve Ziraat Nezareti tarafından 18 Şubat 1913 tarihinde tadil edilen nizamnameye dair iki nüsha hazırlanarak bunlardan biri İstanbul Mukavele Muharrirliğine diğeri ise Divan-ı Hümayun Odasında saklı tutulmak üzere gönderilmiştir (BOA. A.) DVN. MKL. 55/13). Böylece şirket resmî olarak 18 Şubat 1913 tarihinde nizamnamesini onaylatarak faaliyetlerine başlamıştır.

2.2. Şirketin Teşkilat Yapısı ile Yönetim Erki

Merkez Ecza Ticarethanesi Osmanlı Anonim Şirketi'nin yönetim merkezi İstanbul olmuştur (Gökatalay, 2015: 120). Şirket ticari faaliyetlerini icra etmek için ilk etapta İstanbul'da teşkilatlandırılacaktı. Ancak ihtiyaç duyulması halinde Osmanlı yönetiminin de onayını aldıktan sonra devletin diğer yerlerinde veya yabancı devletlerde de gerekli şartları sağlandıktan sonra şube açabilecekti. Bu gelişmeyle birlikte şirketin, planlar doğrultusunda büyüme göstermesi halinde ülke içerisinde veya ülke sınırları dışında şube açması için yasal bir engelin ortaya çıkmasının önü alınmıştır. Fakat şirkete tanınmış olan otuz yıllık imtiyaz müddetince sadece İstanbul'da merkez şubesini işlettiği saptanmıştır (BOA. A.) DVN. MKL. 52/21). Bu bilgiden hareketle ticarethanenin İstanbul dışında ülkenin diğer vilayetlerinde veya yabancı devletlerde herhangi bir teşkilatlanma yapısına gitmediği söylenebilir. Bu durum ise şirketin ticari faaliyetlerde planlandığı gibi başarı elde etmediğini ve büyümeye gitmediğini göstermektedir.

Şirketin yönetim yapısına bakıldığında Heyet-i Umumiye Meclisi tarafından idare edilmekte olduğu görülmektedir. Bu meclis, şirkette hisse sahibi olan genel hissedarlardan oluşmaktaydı. Bu meclis her senenin ilk altıncı ayında şirketin merkezi olan İstanbul'da toplanmaktaydı. İstanbul'da toplantı yeri olarak seçilecek mekân ise Meclis-i İdare tarafından belirlenmekteydi. Toplantı genel olarak şirkete bağlı olan binada gerçekleştirilmekteydi. Ancak bu binanın konumu ve yapısıyla ilgili bilgiler elde edilememiştir. Bu toplantı dışında Meclis-i İdare'nin ihtiyaç duyması ve olağanüstü durumların yaşanması halinde Heyet-i Umumiye Meclisi'nin toplanması için çağrıda bulunabilmekteydi. Bu halde rutin olarak altı ayda bir toplanan meclisin olağanüstü durumlarda toplanabilmesi için Meclis-i İdare'nin

toplantı kararı almasının zorunlu olduğu söylenebilir. Aksi halde olağanüstü toplantının gerçekleştirilebilmesi için alternatif bir uygulama bulunmamaktadır. Bu toplantıların gerçekleştirilmesi sırasında salonda Ticaret Nezareti'nden bir memurun bulunması kararlaştırılmıştı. Bu memurun görevlendirilmesi için toplantının gerçekleştirilme tarihinden en geç on beş gün önce Ticaret Nezareti'ne memurun görevlendirilmesi için yazı yazılmaktaydı (BOA. A.) DVN. MKL. 52/21). Böylece Osmanlı hükümetinin şirket ile ilgili mecliste görüşülen konuları takip etmesi sağlanıyordu. Bir diğer ifadeyle hükümetin şirket üzerindeki denetimi gerçekleştirmesine imkân tanınmaktaydı.

Heyet-i Umumiye Meclisi'nde yer alacak olan üyeler hisse sahiplerinden oluşmaktaydı. Ancak tüm üyeler bu mecliste yer almamaktaydı. Heyet-i Umumiye Meclisi'nde aza olarak bulunacak olan hissedarın en azından asaleten veya vekaleten on hisseye sahip olması gerekmektedir. Bu durum ise mecliste koltuk sahibi olacak üyelerin aza olarak mecliste oy sahibi olabilmesinde sahip oldukları hisse miktarların belirleyici olduğunu göstermektedir. Bu hükümle, üyelerin aza olabilmesi için şirket hisselerine olan talebi arttırmanın hedeflendiği yorumu yapılabilir. Bu üyelerin sahip olduğu rey ise sahip oldukları hisse miktarları üzerinden belirlenmekteydi. Şöyle ki asaleten veya vekaleten on hisseye sahip olan her bir azanın bir rey hakkı bulunmaktaydı. Hissedarların sahip olabilecekleri rey sayısı ise on ile sınırlandırılmıştır. Hissedarın on rey hakkına sahip olabilmesi için yüz hisseye sahip olması gerekmektedir. Mecliste gerçekleştirilen toplantılara hissedarlar katılmaktaydı. Ancak bir hissedarın katılamaması durumunun zuhur etmesi halinde yerine vekil tayin edebilmekteydi. Bu vekilin ise meclise katılan diğer azalar arasından seçilmesi zorunluydu (BOA. A.) DVN. MKL. 52/21). Toplantılarda aza vekili olarak görevlendirilecek olan kişinin mecliste bulunan azalar arasından seçilmesinin zorunlu kılınmasıyla toplantıya katılacak olan aza vekillerin şirket yönetimi dışında yabancı birisi olmasının önüne geçilmiştir. Böylece oyunu kullanırken şirket faaliyetlerine vukûfiyeti göz önünde bulundurularak bilinçli şekilde oy kullanması sağlanacaktı.

Toplantılara katılacak olan hissedarlara toplantının gerçekleştirilme tarihinden bir ay önce davetname gönderilmek zorundaydı. Bu davetname gazetelere ilan verilerek gerçekleştirilmekteydi. Böylece toplantının gerçekleştireceği mekân ile tarihe dair azalar bilgilendirilmekteydi. Gazetelere verilen bu ilanların toplantı tarih ve mekanının azalara duyurulmasının yanı sıra kamuoyunun da bu toplantılar hakkında bilgilendirilmeye çalışıldığı söylenebilir. Davetin yapılmasından sonra toplantının gerçekleştirilmesinden on gün önce hissedarların hisse miktarlarına dair bilgileri içeren evrakı şirkete iletmesi gerekmektedir. Zira Heyet-i Umumiye Meclisi'nin gerçekleştireceği toplantılara katılabilmek ve kullanacakları rey oranlarının belirlenmesinde sahip olduğu hisse miktarı ölçüt olarak alınmaktaydı.

Heyet-i Umumiye Meclisi'nin toplantısını gerçekleştirebilmesi için aza olarak belirlenmiş olan hissedarların sahip olduğu sermayenin en az dörtte birine sahip olan şahısların hazır bulunmasıyla gerçekleştirilmekteydi. Hazır bulunan kişiler asaleten veya vekaleten katılabilmekteydiler. İlk toplantısını gerçekleştirmek üzere toplanan meclisin belirlenen sermaye çoğunluğunu sağlayamaması halinde ikinci toplantı için çağrıda bulunmaktaydı. Bu toplantının gerçekleştirilmesi için birinci toplantıda aranan şartlar istenmekteydi. Ancak birinci toplantının aksine katılan azaların sahip oldukları sermaye miktarı ne olursa olsun toplantı gerçekleştirilmekteydi. İlk toplantıda görüşülmesi kararlaştırılmış olan konu müzakere edilmekteydi. Bu doğrultuda yapılan müzakereler kayıt altına alınmaktaydı. Birinci toplantı için belirlenen tarihte toplantının sağlanamaması halinde ikinci toplantının gerçekleştirilmesi için belirlenen süre iki toplantı arasındaki zaman dilimi on beş günden az, bir aydan fazla olmamalıydı (BOA. A.) DVN. MKL. 52/21). İkinci toplantı davetinde sermaye çoğunluğu ilkesinin aranmamış olması ve birinci toplantıda görüşülmesine karar verilen konun müzakere edilmesi, meclisin şirketin işleyiş fonksiyonunu olumsuz etkilememesi açısından almış olduğu önemli bir karar olarak değerlendirilebilir.

Toplantısını gerçekleştirecek olan bu meclisin başkanlığını Meclis-i İdare reisi yapmaktaydı. Doğal başkan olarak kabul edilmekteydi. Başkanın hazır bulunmaması halinde yerine meclise başkanlık etmek üzere Meclis-i İdare azalarından reisin vekili olan aza görevlendirilmekteydi. Heyet-i Umumiye Meclisi'nde aza olarak bulunan hissedarlardan en fazla hisseye sahip olan iki üye reyleri toplama görevini üstlenmekteydi. Bu toplantıda kâtip olarak vazife icra edecek olan memur ise toplantıya başkanlık eden reis ile reyleri toplamakla görevli olan azalar tarafından belirlenmekteydi (BOA. A.) DVN. MKL. 52/21). Bu bilgilerden hareketle meclisin toplantısını gerçekleştirmesi sırasında üyeler dışında salonda bir başkan, bir başkan vekili, reyleri toplayan iki aza ve bir kâtip olmak üzere toplamda beş görevlinin bulunmakta olduğu söylenebilir.

Heyet-i Umumiye Meclisi'nde görüşülen konular genellikle Meclis-i İdare tarafından belirlenmekteydi. Bu konular şirket sermayesine sahip olan hissedarlardan sermayenin yirmide birine sahip olanların bir araya gelerek müzakere etmeleri neticesinde belirmekteydi. Heyet-i Umumiye Meclisi'nin toplanmasından yirmi gün önce konunun bu azalar tarafından belirlenmiş olması gerekmekteydi. Böylece toplantının gerçekleştirilmesinden önce konuyla alakalı araştırma yapma imkânı doğmuş olmaktaydı. Görüşülecek olan konulara dair Meclis-i İdare tarafından bu doğrultuda hazırlanan cetvele eklenen konular mecliste görüşülmekte olup, cetvelde yer almayan konular mecliste kesinlikle görüşme gündemine alınmamaktaydı (BOA. A.) DVN. MKL. 52/21). Bu durum ise Meclis-i İdare'nin Heyet-i Umumiye Meclisi'nin bir alt kurumu olarak görev icra ettiğini göstermektedir.

Toplantının gerçekleştirilmesinden önce şirket hesaplarına dair tutulan kayıt defterlerinin incelenmesi için Heyet-i Umumiye Meclisi tarafından hissedarlardan veya dışarıdan birkaç müfettiş tayin edebilmekteydi. Görevlendirilmiş olan bu müfettişler aracılığı ile şirket hesaplarına dair denetimler yapılmaktaydı. Her sene düzenli olarak şirketin genel işleri ve genel hesaplarının görüşülmesi için toplanmakta olan meclis toplantısında bu müfettişler tarafından genel işler ve hesaplarla ilgili raporlar okunarak toplantıya başlanılmaktaydı. Bu raporlara dair görüşmeler yapıldıktan sonra oylamaya sunulmaktaydı. Oylama neticesinde raporlar ya kabul veya reddedilmekteydi (BOA. A.) DVN. MKL. 52/21).

Bu gibi işlemler dışında Heyet-i Umumiye Meclisi'nde gerçekleştirilen toplantılarda temettülerin tayin edilmesi, Meclis-i İdare azalarının değiştirilmesi, boşalan koltuklara yenilerinin atanması, İdare Encümen'in toplanması için her toplantıda azalardan alınacak olan ücret miktarının belirlenmesi, hesapların incelenmesi için görev yapacak olan müfettişlerin alacakları maaşların belirlenmesi, Meclis-i İdare'nin görevine son verilmesi ve şirketin genel işleri hakkında karar alınabilmesi gibi yetkilere sahipti. Görüldüğü gibi Heyet-i Umumiye Meclisi, şirket ile ilgili hayati kararları alan yönetim organı olarak işlemekteydi. Haliyle bu durum da meclisin alacağı kararların kati olmasını kaçınılmaz kılmıştır. Son karar mercii olmasından dolayı onaylamış olduğu kararlar sorgulanamazdı. Ancak bu kararların alınabilmesi için asaleten veya vekaleten şirket sermayesinin üçte birinin toplantıya katılmış olması ve bu toplantıya katılanlardan en azından sermayeye sahip olan hissedarların yarısından bir fazlasının kabul edilecek olumlu veya olumsuz görüşe oy vermesi gerekmektedir. Aksi halde yukarıda belirtilen yetkilerin yanı sıra sermayenin artırılması veya hisse senetlerinin sahiplerine verilmesi hususunda olumlu veya olumsuz yönde alınacak olan karar geçersiz olmaktadır. Heyet-i Umumiye Meclisi'nde alınan karar toplantıya katılmamış olan hissedarları da bağlamaktaydı (BOA. A.) DVN. MKL. 52/21). Heyet-i Umumiye Meclisi'nin yukarıda belirtilen birçok konu hakkında karar alma yetkisinin bulunmuş olması ve bu kararların kati olmasına dikkat çekilmesinden hareketle meclisin şirketin son karar mercii olduğunu göstermektedir.

Heyet-i Umumiye Meclisi'nde görüşülen konular kayıt evraklarına ve defterlere işlenmekteydi. Bu evrak ve defterler Heyet-i Umumiye Meclisi'nin toplantısına reislik eden, reyleri toplayan iki aza ve kâtip olarak vazife icra eden memur tarafından mühürlenerek imzalanmaktaydı. Toplantıya katılan tüm hissedarların isimlerine, ikametgâh adreslerine ve her birinin hamil olduğu hisse miktarlarına dair bilgiler bu defterlere kaydedilmekteydi. Bu defterde hissedarlara ait bilgilerin tutulduğu evraklar bu hissedarlar tarafından mühürlenerek imzalanmaktaydı. Bu kayıtlar hissedarlar tarafından talep edilmesi halinde ise ilgili olan hissedara verilmekteydi. Son olarak Heyet-i Umumiye Meclisi tarafından bu

doğrultuda tutulan kayıtlar Meclis-i İdare başkanı ve vekili tarafından imzalanmaktaydı (BOA. A.) DVN. MKL. 52/21). Kayıtların teferruatlı şekilde tutulmuş olması şirketin kayıt arşivine önem verdiğini göstermekle birlikte kayıtları isteyen her hissedara verilmesi ise şirket yönetiminin şeffaflık ilkesine önem verdiği şekilde yorumlanabilir.

Heyet-i Umumiye Meclisi dışında yürütme organı olarak faaliyet gösteren bir diğer meclis, Meclis-i İdare'dir. Bu meclis Heyet-i Umumiye Meclisi'nin bir alt yürütme organı olarak teşkilatlandırılmıştır. Bu mecliste en az beş en çok ise dokuz azanın bulunması gerekmektedir. Bu azalardan üçünün Meclis-i İdare'den ve eczacılardan oluşması zorunluydu. İlk üç sene zarfında görev yapacak olan Meclis-i İdare azaları Eczacı Andre Miridis Efendi, Eczacı Jan Kalikobulos Efendi, Eczacı Vensan Caniti Efendi, Eczacı Liton İbroni Efendi, Eczacı Bazil Pareskobudis Efendi ve Eczacı Jansezarrebol Efendi'dir. Bu azaların göreve başlaması için memuriyetlerinin Heyet-i Umumiye Meclisi tarafından tasdik edilmesi gerekmektedir. İdare Meclisi'nde yer alacak olan azanın her biri görevde bulunduğu müddet boyunca şirketin kırk hisse senedine sahip olması gerekmektedir. Sahip olmuş olduğu hisse senetlerini ise şirket sandığına teslim etmekteydi. Hissedarın bu senetleri geri istemesi durumunda memuriyeti döneminde satışa çıkarılabilmektedir. Bu süreç boyunca senetlerin üzerine satışının yapılmayacağına dair bir damga vurulmaktaydı (BOA. A.) DVN. MKL. 52/21). Meclis-i İdare'yi oluşturan azalardan en az üçünün eczacı olarak seçilmesi zorunluluğu şirketin ecza işleriyle iştigal etmesinden kaynaklanmaktaydı. Böylece mecliste söz sahibi olanlar arasında eczacılık sektörünün içerisinde bulunan kişilerin de bulunması sağlanarak işinin ehli olanlarla meclis yönetilmeye çalışılmıştır.

Meclis-i İdare'de görev almış olan azanın görev süresi üç yıl olarak belirlenmişti. Görev süresi biten veya görev süresi bitmeden azalıktan ayrılmak isteyenlerin hisseleri başka birine havale edebilir veya hisselerin satışını yaparak hisseleri satın alan yeni azalar meclisteki yerini almaktaydı. Görev yapıp meclisten ayrılan azanın tekrar mecliste aza olarak bulunması için herhangi bir engel bulunmamaktaydı. Meclisin toplanmasına ihtiyaç duyulması halinde talep edilen her an toplanabileceği gibi genel olarak ayda bir toplantı düzenlemekteydi. Düzenli olarak ayda bir toplanan meclisin olağanüstü toplantılar gerçekleştirebilmesi için azaların meclis başkanına toplantı için başvurması ve başkanın gerek duyması halinde toplantı çağrısında bulunması yeterliydi. Toplantıda görüşülecek olan kanunun kabul edilebilmesi için aza sayısının en az yarısının toplantıya iştirak etmesi gerekmektedir. Görüşülen konunun kabul veya reddedilebilmesi için katılan azaların çoğunluk reyini arar. Reylerin eşit olması halinde ise toplantıya başkanlık eden azanın reyini belirleyici olmaktadır (BOA. A.) DVN. MKL. 52/21). Oylama neticesinde belirleyici olan oyun toplantıya başkanlık eden aza tarafından

kullanılmış olmasına değinilmesinden hareketle başkanların da oylamalarda oy kullanma hakkının olduğunu göstermektedir.

Meclis'te bulunan azaların bir veya birkaçının vefat etmesi, istifa etmesi ya da herhangi bir sebepten dolayı görevden ayrılması halinde boşalan koltuklara yeni azaların görevlendirilmesinde zaman kaybedilmeden gerekli atama yapılmaktaydı. Atanan bu azalar geçici aza statüsü ile görevlendirilmiş olacaktı. Ancak daha sonradan bu azalara Heyet-i Umumiye Meclisi tarafından uygun görülmesi halinde asalet verilmekteydi. Heyet-i Umumiye Meclisi ise bu azalara, sağlamaları gereken bazı koşulları yerine getirmiş olmaları ve haklarında yürütmüş olduğu araştırmalar neticesinde aza olmalarına engel bir durumun bulunmaması halinde bu asaleti vermekteydi. Meclisin yapacağı araştırma neticesinde asaletin verilmesinin uygun görülmemesi halinde ise meclis, yeni bir azayı asaleten tayin edebilecekti. Meclis-i İdare azaları kendi aralarından her sene düzenli olarak bir başkan ve başkan vekili seçmekteydiler. Bu görevliler dışında meclis dışından bir kâtip görevlendirilmekteydi. Toplantı sırasında görev icra eden memurlara bakıldığında Heyet-i Umumiye Meclisi'nin işleyişiyle benzerlik gösterdiği görülmektedir. Toplantının gerçekleştirilmesi veya meclisin toplanması halinde reis veya vekilinin hazır bulunmaması halinde azalardan biri meclise başkanlık edebilmekteydi. Azalar içerisinde yabancı devletlerde ikamet eden veya yabancı devletlere seyahat etmiş olanların yerine vekâleten görev yapacak olan birini görevlendirebilmekteydiler. Bu görevlendirmeler aza tarafından yapılmaktaydı. Ancak vekili olarak seçeceği kişinin meclis azaları arasından olması zorunluydu. Meclis'te vekaleti alan aza kendi oyu ve vekili olduğu azanın oyu olmak üzere en fazla iki oy kullanma hakkına sahip olacaktı (BOA. A.) DVN. MKL. 52/21). Bu bilgilerden hareketle bir vekil azanın birden fazla azanın vekilliğini yapamayacağı çıkarımında bulunulabilir.

Meclis-i İdare'nin görevlerine bakıldığında ise hiçbir kayda ve şarta tabi olmaksızın şirketin genel işlerinde sorumlu iktidar konumundaydı. Heyet-i Umumiye Meclisi'ne sunulan hesaplara dair raporları hazırlamaktaydı. Şirket ile ilgili yeni hükümler çıkarabilme yetkisine sahipti. Şirketin temettüsüne dair teklifte bulunabilme yetkisi vardı. Meclisin başkanlığını yapan kişi ise mahkemelerde şirketin vekili sıfatıyla görev almaktaydı. Bu durum da meclis başkanının şirketin doğal dava vekili olduğu şeklinde yorumlanabilir. Şirket ile ilgili yapılan işleri denetlemek ve hesapları kontrol etmek amacıyla vazifelendirilmiş olan görevlilerin tamamını kendi azalarından atayabildiği gibi birkaçını dışarıdan da tayin edebilmekteydi (BOA. A.) DVN. MKL. 52/21). Denetimi gerçekleştirecek olan kişilerin azalar arasından seçilmesinin yanı sıra aza olmayan kişilerden de dışarıdan seçilmiş olması meclisin ve azaların faaliyetlerinin tarafsız şekilde denetim altında tutulmaya çalışıldığını göstermektedir.

İdare Meclisi'nde görüşülen konulara dair kayıtlar zabıt defterlerine işlenmekteydi. Bu kayıtlar kontrol edildikten sonra meclise başkanlık eden aza ve hazır bulunan diğer azalar tarafından mühürlenerek imzalanmaktaydı. Kayıtların kabul görmesi ve resmiyet kazanabilmesi için reis veya onun vekilliğini yapanın yanı sıra en az bir aza tarafından imza edilmesi gerekmekteydi. Bu meclisin tutmuş olduğu kayıtların kontrol edildiği ve muhafaza edildiği bir Encümen İdaresi kurulmaktaydı. Encümen İdaresi, bir müdür ve görevlilerden oluşmaktaydı. Ancak bu görevlilerin sayıları ile ilgili bilgilere yer verilmemiştir. Encümen İdaresi'nin görevi genel olarak şirketin işleyişine nezaret etmek olarak belirlenmişti. Bu işlemleri denetlerken gerek görmesi halinde doğrudan memur ile müstahdemleri görevden alma yetkisine sahipti. Ayrıca İdare Meclisi tarafından alınan kararların icra edilmesini takip etmekteydi (BOA. A.) DVN. MKL. 52/21). Şirketin, Osmanlı hükümeti tarafından denetim altında tutulmasının yanı sıra Encümen İdaresi adıyla oluşturulmuş olan yapıyla da kendi faaliyetlerini denetime tabi tuttuğunu göstermektedir. Encümen İdaresi ile ilgili verilen bilgilerden hareketle bu meclisin, Meclis-i İdare'nin bir alt birimi olarak faaliyet yürüttüğü çıkarımı yapılabilir.

Encümen İdaresi ile ilgili sunulan teklifler Meclis-i İdare'de görüşülmekteydi. Bu teklifler Meclis-i İdare tarafından Heyet-i Umumiye Meclisi'ne arz edilmekteydi. Ayrıca Encümen İdaresi, Meclis-i İdare'nin Heyet-i Umumiye Meclisi'ne sunacağı şirketin yıllık bilançolarını hazırlamakla görevlendirilmişti. Encümen İdaresi her hafta düzenli olarak iki defa toplanmaktaydı. Ancak idarenin müdürlüğünü yapan kişi tarafından davette bulunulması halinde olağanüstü toplantı da gerçekleştirebilmekteydi. Müdürün davette bulunması için ise iki yol bulunmaktaydı. Bunlardan ilki müdürün toplantı ihtiyacı duyması halinde üyelere toplantı çağrısında bulunarak olağanüstü toplantıyı gerçekleştirmekteydi. İkincisi ise mecliste görev icra eden üyeler arasından gelen talebin müdürlük tarafından kabul edilmesiyle gerçekleştirilmekteydi. Gerçekleştirilen toplantı sırasında bir azanın toplantıya katılamaması halinde onun yerine Meclis-i İdare'den bir aza katılım sağlamaktaydı. Encümen İdaresi'nde görev yapanlara şirket hasılasından kendilerine verilen ücretin yanı sıra mecliste hazır bulundukları her oturum için ayrıca ücret almaktaydılar. Alacakları bu ücret ise Heyet-i Umumiye Meclisi tarafından belirlenmekteydi (BOA. A.) DVN. MKL. 52/21). Buradan hareketle şirketin en alt yönetim organı olarak Encümen İdaresi'nin vazife icra ettiği söylenebilir.

Encümen İdaresi'nde müdürlük vazifesini icra edecek olan kişi Meclis-i İdare tarafından tayin edilmekteydi. Müdür şirketin genel işleri için yapılan harcamaları, Meclis-i İdare ve Encümen İdaresi'nde görev yapan memurların masraflarını ve şirketin genel işlerini takip etmekteydi. Genel olarak şirketi ilgilendiren her türlü ticari faaliyeti icra etmekteydi. Bu doğrultuda müdür tarafından tutulan kayıtları müdür dışında Encümen İdaresi'nden bir aza daha imzalamak zorundaydı. Encümen İdaresi'nde bulunan azanın imzalamaması halinde ise Meclis-i İdare'de bulunan bir

aza tarafından imza atılmaktaydı. Görevlendirilmiş olan müdürün hazır bulunmaması veya istifa etmesi halinde yerine Meclis-i İdare azalarından biri veya meclis tarafından görevlendirilecek olan bir memur, müdürün görevlerini icra etmekteydi. Müdür veya ona vekil olarak atanmış olan memurların oyları Meclis-i İdare'ye istişare ile iletilmekteydi, Encümen İdaresi'nde ise katılım sağlayarak oyunu bildirmesi gerekmekteydi (BOA. A.) DVN. MKL. 52/21). Bu durum da Encümen İdaresi'nde görevli olan azaların Meclis-i İdare toplantılarında yapılacak olan oylamalara katılımlarının zorunlu olmamakla birlikte Encümen İdaresi'nin toplantılarında yapılacak olan oylama oturumlarına bizzat katılmalarının zorunlu olduğunu göstermektedir.

Şirketin yönetim yapısıyla ilgili genel bir değerlendirme yapılacak olunursa yönetim yapısının üç meclis şeklinde teşkilatlandırıldığı, bunlardan en yetkili ve üst mercide bulunan yönetim erkinin Meclis-i Heyet-i Umumiye olduğu, onun bir alt kurumu olarak faaliyet gösteren yürütme organının Meclis-i İdare olduğu ve son olarak Meclis-i İdare'nin çatısı altında teşkilatlandırılan en alt mercide bulunan yürütme organın Encümen İdaresi olduğu söylenebilir.

2.3. Şirketin Mali Yapısı

Şirketin sermayesi yirmi beş bin lira olarak belirlenmiştir. Ancak daha önce de belirtildiği gibi Heyet-i Umumiye Meclisi'nde yapılan oylamada çoğunluğun sağlanması halinde bu tutar elli bin liraya kadar yükseltilebilmekteydi. Kuruluş sermayesi olarak belirlenen yirmi beş bin lira her biri beş altın kıymetinde olan beş bin hisseye ayrılmıştır. Yine Heyet-i Umumiye Meclisi'nde yapılan görüşmeler neticesinde bu hisse senetleri %50 oranında arttırılabilmekteydi. Hisselerin artırılması doğrultusunda kararın alınması halinde hissedarların daha önce sahibi oldukları hisse miktarı oranında yeni hisseler satın alabileceklerdi (BOA. A.) DVN. MKL. 52/21). Sermaye artırımına gidilmesi neticesinde şirkette hissedar sayısını arttırmadan mevcut olan hissedarların sahip oldukları hisse miktarlarında artış sağlanmaktaydı.

Şirketin kurulması için kuruluş sermayesi olarak belirlenmiş olan yirmi beş bin liranın en az %10'unun hissedarlar tarafından şirket sandığına teslim edilmiş olması gerekmekteydi. Bu sermayenin %10'unun şirket sandığına teslim edilmesiyle birlikte şirket resmi olarak kurulmuş sayılmaktaydı. Hisse sahiplerine ilk etapta sahip oldukları hisseler için geçici senetler verilmekteydi. Hissedarın payına düşen hisse miktarı ölçüsünde belirlenen taksitlerin yarısını ödemesi halinde geçici senetler yerine asıl senetler verilmeye başlanacaktı. Şirketin hissedarlara vermiş olduğu hisse senetlerinin bir tarafı Türkçe yazılırken diğer tarafı da Fransızca veya diğer yabancı lisanlarla kaleme alınmıştı. Yabancı devletlerde şube açılmasına dair hükmün yanı sıra hisse senetleri için hazırlanmış olan nüshaların Türkçe dışında yabancı dillerle yazılabileceğine dair hükmün belirlenmiş olması ise şirketin uluslararası bir kuruluş

olduğunun bir diğer kanıtı olarak gösterilebilir. Bu hisse senetlerinden iki nüsha hazırlanmaktaydı. İlk nüsha hisse sahibine teslim edilirken, diğer nüsha ise Ticaret ve Nafia Nezareti'ne teslim edilmekteydi. Sermayenin şirket sandığında kalmış olacak %90'lık oranı ise şirket sandığında saklı tutulmaktaydı. Bu miktarın toplanması için şirketin ihtiyaçlarına göre Meclis-i İdare kararıyla otuz gün öncesinde İstanbul veya ülkenin farklı vilayetlerinde bulunan beş farklı gazeteyle ilan verilerek hisseler satışa çıkarılarak bu miktar toplanmaktaydı (BOA. A.) DVN. MKL. 52/21). Şirket kazasında bulunan hisse senetlerinin satışı gazeteler aracılığı ile gerçekleştirilerek halka duyurulmaktaydı. Bu durum da hisse senetlerine sahip olmak isteyen her Osmanlı vatandaşının şirket nizamnamesinde belirlenen şartları sağlaması halinde hisse sahibi olabileceğini göstermektedir.

Hisselere sahip olacak olan kişilerin ise şirketin tıbbiye ve kimyeviye gibi ecza ürünlerini alıp-satmakla vazifelendirilmiş olmasından dolayı eczacılar arasından seçilmesine önem gösterilmişti. Eczacı olduğu tespit edilen kişilere gerek geçici gerekse asli senetlerin verilmesiyle birlikte şirket tarafından tutulan kayıt defterlerine işlenmekteydi. Bu defterlere şirkete ait olan damga vurulduktan sonra Meclis-i İdare'de görev alan en az iki aza tarafından mühürlenerek imzalanmaktaydı. Hisselere sahip olan hissedarların ayırt edilmesi için sıra numaraları verilmekteydi. Hissedarların hisselerine ait senetlerini kaybetmesi halinde zaman kaybetmeden Meclis-i İdare'ye durumu bildirmek zorundaydılar. Bu ihbarın yapılmasından sonra üç aylık zaman zarfında hissedarın kaybetme gerekçesini açıklamasıyla birlikte şirket tarafından kaybolan hisse senetlerinin yerine yeni nüshalar verilmekteydi. Daha önceki senetlerin geçersiz olduğuna dair sonradan verilen senetlerin üzerine notlar yazılmaktaydı (BOA. İ. MMS. 145/23). Kaybolan senetlerin yerine verilen yeni senetlerin üzerine notların düşülmüş olmasıyla birlikte yeni verilen bu senetlerin sıfırdan verilen senetler olmadığını göstermekle birlikte daha önce kaybolmuş olan senetlerin bulunması halinde geçersiz sayılmasını sağlamaktaydı. Böylece ortada fazladan senetlerin dolaşması engellenmeye çalışılmıştır.

Hisse senetlerine sahip olan hissedarların hisselerini başka bir hissedara satmak veya devretmek istemeleri halinde senede ait olan tüm taksitleri ödemiş olmaları gerekmekteydi. Aksi durumunda bu senetleri başka bir hissedara satamaz veya devredemezdi. Senetlere ait taksitlerin zamanında ödenmemesi halinde hissedarlar birtakım maddi yaptırımlara maruz bırakılmaktaydı. Şöyle ki, taksit günü gelmiş olmasına rağmen taksit bedelini ödemeyen veya ödemekte geç kalan hissedarlar ihtar edilmeksizin taksitin ödenmesi gerektiği günden itibaren başlamak üzere şirketin menfaatinin korunması doğrultusunda taksit miktarının %6 oranında faiz uygulanmaktaydı. Buna rağmen taksitleri ödemekten imtina eden hissedarlar hakkında şirket dava sürecini başlatabilmekteydi (BOA. İ. MMS. 145/23).

Başlatılan dava sürecinin neticelenmesiyle birlikte şirket bu hisse senetlerini hisse sahibine bildirmeksizin satışa çıkarabilmekteydi. Satılmasına karar verilen

hisse senetleriyle ilgili bilgiler gazetelere ilan verilmekteydi. Böylece hisseler alıcı bulunmaktaydı. İlan edildiği tarihten on beş gün içerisinde eski sahibinden veya yeni bir hissedar tarafından hisse senetlerinin satın alınmaması halinde eski sahiplerine ihtarda bulunma zorunluluğu olmamakla birlikte hisselerin satışı için şirket İstanbul Borsasına başvurmakta idi. Bu borsanın da hisse senetlerine müşteri bulamaması halinde hisselerin satışı için müzayedede düzenlenmekteydi. Müzayedede hisse senetlerinin bedeli en düşük fiyattan satışa açılmaktadır. En yüksek bedeli teklif eden şahsa hisseler satılmaktaydı. Böylece satış işlemi gerçekleştirilmiş olunacaktı. Satış işleminin gerçekleştirilmesinden sonra daha önce verilen senetler iptal edilmekteydi. Yeni hisse sahiplerine senetlerin eski numaralarını taşıyan yeni evraklar hazırlanarak satın alınmış olan hisseye tekabül eden meblağı ödemek şartıyla kendilerine iki senet verilecekti. Satış işleminin gerçekleştirilmesinden sonra hisseye ait olan miktardan şirkete ait olan borçlar ödendikten sonra kalan meblağ yeni hissedara teslim edilmekteydi. Hisselerin şirkete borçlu olması halinde bu borç yeni hissedardan karşılanmaktaydı (BOA. İ. MMS. 145/23). Hisse senetlerine ait olan borçların yeni hissedardan tahsil edilmesi doğrultusunda muamelenin uygulanmış olması hissedarın şirkete karşı borcunun şahsi olmadığı hisselerin şirkete karşı borçlandırıldığını göstermektedir.

Hisse senedinin başka bir hissedara havale edilmesi veya satılması halinde şirketin kayıt defterlerine kaydedilerek hisse senetlerini satan ile senetleri satın alan kişilerin bilgilerinin kayıtlara işlenmesinden sonra bu kişilerin yanı sıra müdürün imzasıyla kayıtlar tutulmaktaydı. Satışın gerçekleştirildiğine dair ibareler senetlere de işlenmekteydi. Hisselerini satmak isteyen hissedar hisselerin tümünü veya bir kısmını satmak isterse diğer hissedarlara teklif etmeden başka birine satamazdı. Satış işlemelerinden haberdar etmek için hissedar Meclis-i İdare'ye bir mektup yazmaktaydı. Bunun üzerine Meclis-i İdare ise satış işlemlerinden diğer hissedarları haberdar etmekteydi. Eski hissedar tarafından hisselerin satışına dair yazılan mektubun üzerinden otuz gün geçmiş olmasına rağmen hisseleri satın almak için talibin olmaması halinde hissedara hisselerini istediği kişiye satmasına izin verilmekteydi (BOA. İ. MMS. 145/23). Bu bilgilerden hareketle hisselerini satmak isteyen hissedarın olması halinde hisseleri satın alma önceliğinin hisse sahiplerine ait olduğunu göstermekteydi. Bu durum ise hisse senetlerinin mevcut olan hissedarlarda kalmasını, yabancı yeni bir hissedarın dahil edilmesine sıcak bakılmadığını göstermektedir.

Hisseler sahipsiz olmamakla birlikte şirkete ait hisseler bulunmamaktaydı. Her hissenin bir sahibi bulunmaktaydı. Hisselerini satmak isteyen hissedarların olması halinde ise yeni bir hissedarın bulunması zorunluydu. Hisselere sahip olan hissedarlar ise şirketin hazırlamış olduğu nizamname doğrultusunda hareket etmek zorundaydı. Ayrıca Heyet-i Umumiye Meclisi tarafından alınacak tüm kararlara

riayet etmek mecburiyetindeydi. Hisselere sahip olan hissedarların borçluları veya varisleri hiçbir şekilde şirketten hak talebinde bulunamazlar, şirketin işleyişine müdahale edemezler, borcu olanın alacağı karşılığında şirkete dava açamazdı. Ayrıca yeni hissedar şirketin her sene düzenli olarak yapmış olduğu kayıt defterlerini onaylamak ve şirket hukukuna uymak zorundaydı. Nitekim bu defterlerde hisse miktarlarının yanı sıra hisse senetlerinin borçlarına dair miktarlar da kayıt altına alınmaktaydı. Hisselere sahip olan hissedarlara hisse senetlerinin tümünün verilmesi Heyet-i Umumiye Meclisi'nin kararıyla gerçekleştirilmekteydi. Bu kararın alınabilmesi için şirket sermayesinin tümüne sahip olan azanın toplanmış olması ve aradan üç yılın geçmiş olması şartı aranmaktaydı (BOA. A.) DVN. MKL. 52/21).

Şirketin mali yıl başlangıcı ocak ayının başı olarak kabul edilirken, bitiş tarihi olarak ise aralık ayının sonu olarak belirlenmiştir. Şirketin mali yıl başlangıcı ile bitişinde devletin mali yıl başlangıcı ile bitişiyse eş zamanlı olmasına dikkat edilmiştir. Ancak birinci sene şirketin kuruluş senesi olması hasebiyle şirketin kuruluş tarihi mali yılın başlangıcı kabul edilirken mali yılın bitiş tarihi olarak ise ocak ayının otuz birinci günü olarak kararlaştırılmıştı. Meclis-i İdare her sene düzenli olarak şirketin faaliyetlerine yönelik hesapları, alacakları ve borçlarını içeren raporları hazırlayarak Heyet-i Umumiye Meclisi'nin toplanmasından kırk gün önce müfettişlere sunmak zorundaydı. Tutulan bu kayıtlar müfettişler tarafından incelendikten sonra meclise sunulmaktaydı. Mecliste yer alan her hissedar tarafından bu kayıtlar incelenebilmekteydi (BOA. A.) DVN. MKL. 52/21). Meclis-i İdare tarafından Heyet-i Umumiye Meclisi'ne sunulan raporların müfettişler tarafından kontrol edilmesi, Heyet-i Umumiye Meclisi'nin, Meclis-i İdare üzerinde denetim mekanizmasını işlettiğini göstermektedir. Ayrıca bu raporların talep eden her hissedar tarafından incelenebileceğine dair hükmün belirlenmiş olması şirketin şeffaflık ilkesi doğrultusunda idare edildiği şeklinde yorumlanabilir.

Şirketin temettü gelirlerine dair kaynak ise şirketin yıllık gelirlerinden temin edilmekteydi. Şöyle ki yıllık hasılatın elde edilmesiyle birlikte ilk etapta hissedarların hepsine sahip olmuş oldukları hisse miktarlarının %5 oranında faiz olarak ücret ödenmekteydi. Daha sonra geriye kalan miktardan %10'u ihtiyat akçesi şirket sandığına teslim edilmekteydi. Geriye kalan hasılatın %17'si mümessil hisse sahiplerine, %17,5'i Meclis-i İdare'de bulunan azalara, %5'i Meclis-i İdare tarafından oluşturulmuş olan Encümen İdaresi'nde görev yapan müdür ile memurlara ve son olarak ise %5'lik oran hisseye temettü olmak üzere hissedarlara verilmekteydi (BOA. A.) DVN. MKL. 52/21). Şirketin yıllık elde etmiş olduğu kâr marjının dağılımına bakıldığında en fazla hissenin Meclis-i İdare azalarına ve daha sonra ise mümessil hissesi sahiplerine verildiği görülmektedir. Bu durum da şirket gelirlerinden en fazla payın hissedarlara ait olduğunu göstermektedir. Şirketin kâr amaçlı kurulmasından dolayı şirket gelirlerinden en fazla gelire sahip olan kesim şirkete en fazla yatırım yapmış olan hissedarlar olmuştur.

Temettü gelirlerin yanı sıra üzerinde durulan bir diğer husus da ihtiyat akçesi olmuştur. İhtiyat akçesi daha önce de belirtildiği gibi temettü gelirlerinden bir kısmı ayrılarak oluşturulmaktaydı. Bu akçeler şirket sermayesinin tutarında denk gelecek halde toplanmaktaydı. Şirket sermayesi kadar ihtiyat akçesinin toplanmasıyla birlikte ihtiyat akçesi toplanmamaktaydı. İhtiyat akçesinin elde edilen kâr oranından toplanmaması halinde buraya ayrılan bütçe de hissedarlar arasında paylaştırılmaktaydı. Böylece ihtiyat akçesinin şirket sermayesine denk gelmesi demek hissedarların elde edecekleri kâr oranında artışın meydana geleceği anlamına gelmekteydi. Şirket sandığında tutulacak olan bu akçeler şirket ile ilgili olağanüstü bir durumun zuhur etmesi halinde kullanılacaktı. Şirketin genel işleri ile ilgili ihtiyat akçesinden harcamanın yapılması durumunda akçede meydana gelen eksilmenin tamamlanması için tekrar ihtiyat akçesi toplanmaktaydı. Şirket kazasında tutulan bu akçeler, şirketin tasfiye edilmesinden sonra ihtiyat akçesi hissedarlar arasında sahip olmuş oldukları hisse miktarlarınca taksim edilmekteydi (BOA. A.) DVN. MKL. 52/21). Hissedarlar tarafından şirket sandığında tutulan ihtiyat akçesinin şirketin tasfiye edilme kararının alınmasından sonra hissedarlar arasında sahip olmuş oldukları hisse miktarları oranında dağıtılması ihtiyat akçesinin asıl sahiplerinin hissedarlar olduğunu göstermektedir. Ancak şirketin faaliyette olduğu süreçte olağanüstü durumlarda da kullanılabilmekteydi. Bu durum ise ihtiyat akçesinin asıl sahibinin hissedarlar olmasına rağmen şirketin faaliyette olduğu müddetçe sarf etmek hakkının şirkete ait olduğunu göstermektedir.

Hissedarlara verilen hisseler arasında mümessil hisseleri de yer almaktaydı. Bu kapsamda şirkete ait bin adet mümessil hissesi teşkil edilmişti. Bu hisselerinden sekiz yüz adeti şirketin teşkilinde aktif rol oynayan beş ortağa verilmekteydi. Sekiz yüz adet mümessil hissesi kurucu ortaklar arasında kuruluş sermayesine sağlamış oldukları katkılar oranında dağıtılmıştır. Geriye kalan hisseler ise Meclis-i İdare azalarına verilmekteydi. İki yüz adet mümessil hisselerinin her biri hissedarlar arasında yirmi hisseye sahip olması karşılığında bir mümessil hissesi verilmekteydi. Mümessil hisselerine sahip olan bir hissedar bunları başka bir hissedara devredebilmekte veya satabilmekteydi. Mümessil hisseleri sahibine şirketin yönetimine müdahale etme hakkı tanımazdı. Bu mümessil hisselerinin %17,5'i temettü akçesi olarak şirket sandığına teslim edilmekteydi. Teslim edilen bu miktar şirketin faaliyette olduğu müddetçe şirket sandığında temettü akçesi olarak kalacaktı. Mümessil hisselerine sahip olan hissedar hiçbir zaman gerek şirketin alacağı borçlar gerekse ihtiyat akçesi üzerinde bir hak iddia edemeyecekti. Belirlenmiş olan bu mümessil hisseleri dışında yeni bir mümessil hissesi asla teşkil edilmeyecekti (BOA. A.) DVN. MKL. 52/21). Mümessil hissesine sahip olan hissedarların mümessil hisselerinden dolayı şirketin yönetim yapısına müdahale edemeyecek olması yönetimde yer almadıkları şeklinde yorumlanabilir.

2.4. Şirketin Hukuki Hakları ve Tasfiyesi

Şirkete tanınan yetkiler nizamname ile yasal güvence altına alınmıştı. Bu nizamnameye göre şirket kendi iç işlerinde hazırlamış olduğu nizamname çerçevesinde hareket etmesine izin verilmiş olsa da bilhassa hissedarların kendi aralarında yaşayacakları süreçte hukuki manada Osmanlı Devleti'nde yürürlükte olan nizam ve talimatnameler doğrultusunda hareket edecekleri kararlaştırılmıştı (BOA. A.) DVN. MKL. 52/21). Osmanlı hükümeti ile şirket yönetimi arasında yapılan görüşmeler neticesinde şirketin faaliyetlerini belirleyen nizamnamede bu doğrultuda hükme yer verilmiş olması şirketin hukuki manada Osmanlı Devleti'ne tabi olacağı ve hukuk açısından ticari şirketler hukukunda ikiliğin oluşmasının önüne geçilmesi hedeflenmiştir.

Şirket ile ilgili meydana gelen davalarda Meclis-i İdare'nin aza olarak bulunup başkanlık görevini icra etmekte olan şahıs şirketin vekili olarak mahkemede bulunmaktaydı. Reisin hazır bulunmaması halinde ise onun vekili olarak görevlendirilmiş olan aza bu görevi icra etmekteydi. Her ikisinin de hazır bulunmaması halinde ise bu görev mecliste yer alan diğer azalardan biri tarafından yerine getirilmekteydi (BOA. A.) DVN. MKL. 52/21). Meclis-i İdare'nin başkanı mahkemelerde şirketin doğal temsilcisi olarak görülmesi şirket adına gerçekleştirilecek olan dava süreçlerinin en üst makamdan takip edileceği hususunda sergilenen hassasiyeti ortaya koymaktadır.

Şirketin tasfiye edilme sürecine bakıldığında ise şirketin tasfiye edilme, başka bir şirket ile birleştirilmesi, görev süresinin uzatılması veya başka birine devredilmesine dair karar Heyet-i Umumiye Meclisi tarafından alınmaktaydı. Şirketin görev süresinin uzatılması, sonlandırılması veya başka bir şirket ile birleştirilmesi ya da başka birine devredilmesi doğrultusundaki karar her ne kadar Heyet-i Umumiye Meclisi tarafından alınmış olsa da Osmanlı hükümetinin onay vermesi gerekmekteydi. Bu doğrultuda alınacak kararın Heyet-i Umumiye Meclisi'nde görüşülmesi için Meclis-i İdare, toplantı için Heyet-i Umumiye Meclisi'ne çağrıda bulunmaktaydı. Meclis-i İdare'nin şirketin feshine veya devamına karar verilmesi için Heyet-i Umumiye Meclisi'ni toplantıya çağırabilmesi için ise şirket sermayesinin dörtte üçünün yok olması gerekmekteydi (BOA. A.) DVN. MKL. 52/21). Bir diğer ifadeyle şirketin tasfiye edilme veya başka bir şirket ile birleştirilmesi ya da devredilmesi için toplantının gerçekleştirilmesi doğrultusunda kararın alınabilmesi için şirketin zarar etmiş olmasına bağlı olarak sermayesinin neredeyse tamamının yok olması gerekmektedir.

Toplantıya çağrılan Heyet-i Umumiye Meclisi'nin karar alabilmesi için şirket hisselerine sahip olan azaların en az üçte ikisinin toplantıya katılması zorunluydu. Aksi halde şirketin geleceğiyle ilgili alınacak kararın görüşülmesi için toplantı başlatılamamaktaydı. Üçte ikilik çoğunluğun sağlanması halinde toplanacak olan meclisin alacağı kararın kabul görmesi için Osmanlı hükümetinden de onay alınması

gerekmekteydi. Aksi halde meclisin alacağı karar kabul görmemekteydi (BOA. A.) DVN. MKL. 52/21). Bu bilgilerden hareketle şirketin feshi için azalar arasında çoğunluğun oyu aranarak sorumluluk paylaşımının arttırılmaya çalışıldığı söylenebilir. Ayrıca şirket yönetiminin alacağı kararın Osmanlı hükümeti tarafından onaylanmadığı müddetçe geçerli olmayacağının yasal güvence altına alınmış olması şirket ile ilgili hayati kararlarda son karar merciinin Osmanlı hükümeti olduğuna dikkat çekilmiştir.

Şirket sermayesinin dörtte üçünün yok olması üzerine yapılan çağrıyla toplanan Heyet-i Umumiye Meclisi gerçekleştirmiş olduğu toplantı neticesinde şirketin imtiyaz müddetine son verilmesi doğrultusunda karar alması üzerine şirketin tasfiye edilmesiyle ilgili işlemleri yapmak üzere bir veya birkaç memur görevlendirmektedir. Bu memurlar şirketin hesaplarını inceleyerek çalışmalara başlamaktaydı. Bu işlemler sürerken tıpkı şirketin faaliyette olduğu dönemlerde olduğu gibi tasfiye edilme sürecinde de Heyet-i Umumiye Meclisi iktidar ve salahiyet sahibiydi. Atanmış olan bu memurların hesaplarını incelemelerini bitirdikten sonra Heyet-i Umumiye Meclisi ve Osmanlı hükümetinin izni doğrultusunda şirketin tasfiyesine veya başka bir şirket ile birleştirilmesine ya da başka bir işletmeciyeye devredilmesine karar vermektedir. Bu doğrultuda şirkete ait olan senetler ve diğer evrakların devir işlemleri başlatılmaktaydı (BOA. A.) DVN. MKL. 52/21). Her ne kadar şirketin tasfiye edilme sürecine dair bilgiler elde edilememiş olsa da 1913 yılında kurulmuş olması ve kuruluş nizamnamesinde şirkete tanınan imtiyaz müddetinin otuz yıllık olmasından hareketle şirketin doğal sürecinin 1943 yılında sona erdiği söylenebilir. Ancak bu çıkarımı da destekler nitelikte bulgular elde edilememiştir.

3. SONUÇ ve ÖNERİLER

19. yüzyılın ortalarından itibaren ticari hayatta etkili olmaya başlayan anonim şirketlerin kurulması ve var olan mevcut şirketlerin modernleştirilme faaliyetleri Osmanlı Devleti'ndeki şirketleşme çalışmalarını da doğrudan etkilemiştir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaşanan bu etkilerin görüldüğü alanlardan biri de ecza sektörü olmuştur. Bu dönemde açılan anonim şirketler aracılığı ile ecza sektöründe meydana gelen ticari faaliyetler canlı tutulmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda faaliyet gösteren ticarethanelerden biri de *Merkez Ecza Ticarethanesi Osmanlı Anonim Şirketi*'dir. 1911 yılında başlatılan görüşmelerin 18 Şubat 1913 tarihinde neticelenmesiyle birlikte şirket İstanbul merkezli olarak kurulmuştur. Şirketin kurucuları Eczacı Andre Miridis Efendi, Eczacı Jan Kalikobulos Efendi, Eczacı Vensan Caniti Efendi, Eczacı Liton İbroni Efendi, Eczacı Bazil Pareskobudis Efendi ve Eczacı Jansezarrebol Efendi'dir. Şirketin faaliyetlerine yönelik bilgilerin elde edilememiş olmasına rağmen şirket işleyişi hakkında ayrıntılı bilgiler içeren nizamnamede yer alan hükümlerden hareketle genel olarak tıbbi ve kimyevi

hammaddelerin ticaretiyle iştigal edileceği belirtilmiştir. Ticarethane 1913 yılında faaliyetlerine başlamış olmakla birlikte görev sürecinin ne zaman sona erdiğine dair bilgiler mevcut değildir.

Şirketin yönetim erkine bakıldığında ise İstanbul merkezli iki meclis tarafından idare edilmekteydi. Bu meclislerden biri Heyet-i Umumiye Meclisi'yken diğeri de bir alt meclis olarak şirketin faaliyetlerini idare eden Meclis-i İdare'dir. Bu iki yöneyim erki dışında Meclis-i İdare'nin bir alt kurumu olarak faaliyet gösteren Encümen İdaresi bulunmaktaydı. Heyet-i Umumiye Meclisi şirkette hisse sahibi olan hissedarlardan oluşmaktaydı. Ancak tüm hissedarlar meclisi aza olarak katılamamakla birlikte en az on hisseye sahip olan hissedarlar meclisin üyesi olarak kabul edilebilmekteydi. Her sene düzenli olarak altı ayda bir İstanbul merkez şubede toplantısını gerçekleştiren meclisin toplanması için Meclis-i İdare çağrıda bulunmaktaydı. Altı aylık düzenli toplantı programının yanı sıra olağanüstü toplantı da gerçekleştirilebilmekteydi. Bu toplantılarda Osmanlı hükümetini temsilen katılan memurlar aracılığı ile mecliste gerçekleştirilen görüşmeler hükümet tarafından denetlenmekteydi. Mecliste yapılan oylamada her bir azanın bir oy kullanma hakkı bulunmaktaydı. Meclise başkanlık ile başkan vekilliği yapacak olan kişi azalar tarafından kendi içlerinden seçilmekteydi. Mecliste görüşülecek olan konular daha önce Meclis-i İdare tarafından belirlenmekteydi. Karar alınabilmesi için oy çoğunluğu aranmaktaydı. Bu meclis şirketin en yetkili yürütme organı olmakla birlikte şirket ile ilgili her türlü konuda en nihai kararı verme konusunda tek yetkili mercidir.

Heyet-i Umumiye dışında faaliyet gösteren bir diğer yürütme organı Meclis-i İdare'dir. Heyet-i Umumiye Meclisi'nin bir alt organı olarak faaliyet yürütmektedir. Bu meclis en az beş en çok ise dokuz azadan oluşmaktaydı. Bu azalardan en az üçünün eczacılardan oluşması gerekmektedir. Mecliste ilk üç sene görev alacak olan azalar şu şekildedir; Eczacı Andre Miridis Efendi, Eczacı Jan Kalikobulos Efendi, Eczacı Vensan Caniti Efendi, Eczacı Liton İbroni Efendi, Eczacı Bazil Pareskobudis Efendi ve Eczacı Jansezarrebol Efendi'dir. Meclise üye olabilen azaların en az kırk hisseye sahip olmaları gerekmektedir. Azaların evrakları Heyet-i Umumiye Meclisi tarafından tasdik edildikten sonra göreve başlamaktadırlar.

Meclis-i İdare ayda bir toplantı düzenlemekle birlikte olağanüstü durumlarda da toplantılar gerçekleştirebilmekteydi. Meclis-i İdare'ye başkanlık edecek olan kişi Heyet-i Umumiye Meclisi'nde olduğu gibi azalar kendi aralarında oylama yoluyla belirlemekteydi. Meclis-i İdare şirketin genel işlerinden sorumlu iktidar konumundaydı. Bu nedenle şirketi ilgilendiren her türlü konuda karar almak için çalışmalar yürütebilmekteydi. Ancak bu kararların yürürlüğe girebilmesi için Heyet-i Umumiye Meclisi'nden onay alması gerekmektedir. Meclis-i İdare'nin tutmuş olduğu kayıtların hazırlanmasında ve kontrol edilmesinde görev yapan Encümen İdaresi ise şirketin en alt yürütme organı olarak değerlendirilebilir. Genel olarak

şirketin işleyişine nezaret etmekle birlikte ticari gelişmelerin gerçekleştirilmesiyle görevlendirilmiştir. Encümen İdare her hafta düzenli olarak iki defa toplanmaktaydı. Burada görev alacak olan memurlar Meclis-i İdare tarafından belirlenmekteydi. Görevleri karşılığında aylık ücret dışında her toplantı için de ayrıca ücret almaktaydılar.

Şirketin mali yapısına bakıldığında ise yirmi beş bin lira sermaye ile kurulmuştur. Bu sermaye Heyet-i Umumiye Meclisi kararıyla elli bin liraya yükseltilebilecektir. Bu sermaye her biri beş altın kıymetinde olan beş bin hisseye bölünmüştür. Hisseleri satın alan hissedarlara Türkçe ve Fransızca yazılarak verilmekteydi. Hissedarların ise tıbbi ve kimyevi alanında ticari faaliyetleri olan kişiler arasından seçilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Hisselerin şirketin nezaretinde başka birine devredilebilir veya satılabilmekteydi. Hisse senetleri karşılığında belirlenmiş olan taksitleri ödemekte geciken hissedarlara hisse miktarlarının %6'sı kadar faiz uygulanmaktaydı.

Şirketin mali yıl başlangıcı ocak ayının başı olarak belirlenmiştir. Bitişi ise aralık ayının sonu olarak ifade edilmiştir. Ancak ilk yıla istinaden mali yıl başlangıcı şirketin kuruluş günü olarak kabul edilmiştir. Şirketin ticari faaliyetlerinden elde edilen gelirden tüm masraflar düşüldükten sonra hissedarlara sahip olmuş oldukları hisse miktarlarının %5'i kadar faiz ödenmekteydi. Daha sonra kalan miktardan %10'u ihtiyat akçesi olarak şirket kasasına teslim edilmektedir. %17'si mümessil hisselerine sahip olan hissedarlara, %17,5'i Meclis-i İdare azalarına, %5'i Encümen İdaresi görevlilerine ve son olarak %5'i ise temettü olarak hissedarlar arasında pay edilmektedir. Şirketin kasasında bulunan ihtiyat akçesi ise temettü gelirlerinden temin edilmekteydi. İhtiyat akçesinin şirket sermayesine denk gelmesine kadar tahsil edilmeye devam edilmektedir. İhtiyat akçesi olarak kasada tutulan paranın şirketin tasfiye edilmesinden sonra hissedarlar arasında pay edilmektedir. Mümessil hisselerle bakıldığında ise bin adet olarak oluşturulmuştur. Bu hisselerden sekiz yüz adeti şirketin kuruluşunda aktif rol oynayan mümessil olarak nitelendirilen beş hissedar arasında pay edilirken, geri kalan iki yüz hisse ise yirmi hisseye ayrılarak satışa sunulmaktaydı.

Şirketin hukuki açıdan Osmanlı Devleti'nde yürürlükte olan kanunlara bağlı olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle şirketin hukuki manada yaşamış olduğu sorunların çözüm yeri Osmanlı mahkemeleri olmuştur. Bu mahkemelerde şirketi temsilen Meclis-i İdare başkanı katılmaktaydı. Şirketin tasfiye edilme sürecine bakıldığında ise şirketin tasfiye edilmesi, başka bir şirket ile birleştirilmesi, başka bir imtiyaz sahibine devredilmesi veya görev süresinin sonlandırılması kararı Heyet-i Umumiye Meclisi tarafından kararlaştırılmaktaydı. Bu kararın alınmasıyla birlikte Osmanlı hükümetinin onayından sonra uygulamaya alınmaktadır. Bu kararların alınması için toplantı çağrısı Meclis-i İdare tarafından gerçekleştirilmekteydi. Şirket

sermayesinin dörtte üçünün yok olması halinde şirketin feshedilmesine yönelik karar alınabilmekteydi. Bu kararın alınabilmesi için şirket hissesine sahip olan azalardan en az üçte ikisine sahip olan azaların katılım sağlaması gerekmektedir. Şirketin tasfiye edilmesinin kararlaştırılması halinde bir tasfiye komisyonu oluşturulmaktadır. Bu komisyon birkaç memurdan oluşmaktaydı. Komisyon şirkete dair hesapları ve işlemleri bitirdikten sonra evrakları Heyet-i Umumiye Meclisi'ne sunarak tasfiye edilme sürecini sonlandırmaktadır. Osmanlı hükümetinin de onay vermesiyle birlikte Heyet-i Umumiye Meclisi'nin de görevine son verilerek şirket tasfiye edilmiş olmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi her ne kadar şirketin feshedilmesine dair bilgilere ulaşılammış olsa da şirketin hukuki yetkilerini belirleyen nizamnamede şirketin imtiyaz hakkının otuz yıl olduğu belirtilmiştir. Şirketin faaliyetlerine 1913 yılında başlamasından hareketle olağanüstü bir gelişme yaşanmaması halinde şirketin doğal feshedilme tarihinin 1943 yılı olduğu yorumu yapılabilir. Ancak bu yorumumuzu destekler nitelikte bilgilerin elde edilemediğini de ifade etmek gerekir.

Etik Beyan

Çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında belirtilen tüm kurallara uyulduğu beyan edilmiştir.

Etik Kurul Onayı

Araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğu beyan edilmiştir.

Çıkar Çatışması ve Finansal Katkı Beyanı

Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması ve finansal katkı beyan edilmemiştir.

KAYNAKÇA

Aktar, S., Elgin Cebe, G. (2014). “Bitkisel Drogaların Aktar-Eczahane-Eczane Serüveni”, *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, XI, 45-46.

Baytop, T. (1981). “Selçuklular Devrinde Anadolu'da Eczacılık”, *I. Uluslararası Türk-İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi Bildirileri*, Cilt II, İstanbul Teknik Üniversitesi Matbaası, İstanbul, 386-388.

Baytop, T. (1994). “Eczacılık”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 10, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul, 386-388.

Çetin, O. (2006). *İlk Osmanlı Hastanesi: Bursa Yıldırım Darüüşşifası (Bursa Mahkeme Sicillerine Göre)*, 1. Baskı, Göz Nurunu Koruma Vakfı, İstanbul.

Dağ, M. (2023). “Geç Osmanlı İmparatorluğu'nda Milli Ekonomi Uygulamalarına Bir Örnek: Mut İttihad-ı Milli Ticaret Anonim Şirketi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(3), 1114-132.

Erdaş, S. (2017). “Atatürk Dönemi Türk Ekonomisinde Yerel Sermaye Birikimi: Taşrada Kurulan Anonim Şirketler (1920-1938)”, *I. Uluslararası Türkiye*

Cumhuriyet'inin Ekonomik ve Sosyal Tarihi Sempozyumu, (26-28 Kasım 2017), Der. Erdem Ünlü, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 176-216

Gökatalay, S. (2015). "The Political Economy Of Corporations In The Late Ottoman Empire And Early Turkish Republic (1908 – 1929)", (Yüksek Lisans Tezi, The Graduate School Of Social Sciences Of Middle East Technical University.

Karayaman, M. (2008). "Türkiye'de Eczane Sayılarının Sınırlandırılması İlişkin Düzenlemeler ve Sonuçları", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, X(1), 115-135.

Kocacık, E. T., Dölen, E. (2019). "Osmanlı ve Cumhuriyet Türkiye'sinde Eczacı Kalfalarının Örgütlenme Gelişmeleri (1912-1949)," *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 20(2), 75-102.

Özçelikay, G., Asil, E. (2001). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Klasik ve Modern Eczacılık Eğitim ve Öğretimi", *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim-Milletlerarası Kongresi Tebliğleri*, (12-15 Nisan 1999), Der. Hidayet Yavuz Nuhoğlu, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul, 437-445.

Şehsuvaroğlu, B. H. (1965). "Anadolu Türklerinde Eczacılık Öğretimine Bir Bakış ve İstanbul Eczacılık Fakültesi", *İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Mecmuası*, 1(90), 90-102.

Şehsuvaroğlu, B. N. (1970). *Eczacılık Tarihi Dersleri*, İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yayını, İstanbul.

Şekeroğlu, N. (2015). "Geçmişten Günümüze Aktarlık Mesleği ve Modern Aktarlık," *Baharat ve Aktar Kültürü Dergisi*, 1(2), 1-11.

Ünver, A. S. (1952). *Osmanlı Türklerinde Hekimlik ve Eczacılık Tarihi Hakkında*, 1. Baskı, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul.

Yaşayanlar, İ. (2015). "Osmanlı Bursa'sında Eczaneler, Eczacılar ve Ecza Tüccarları (1861-1919)", *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(28), 113-130.

Yıldırım, N. (2010). "Osmanlı Eczacılığının Gelişme Sürecinde İlaç Hazırlayıp Satan Esnaf ve Sağlıkçılar", *Osmanlı Bilim Araştırmaları*, XI(1-2), 273-283.

Yıldırım, N., Sert, G. (2010). "Eczacılık Mevzuatımızın Tarihsel Sürecinde Eczane Açma/Eczacı Olma Koşulları ve Hekim-Eczacı İlişkisi (1852-1953)", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, XI(1-2), 291-303.

Devlet Arşivleri Başbakanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO): 3985/298829, 4145/310841.

İrade-Meclis-i Mahsusa (İ. MMS): 159/10, 145/23.

Meclis-i Vükela Mazbataları (MV): 226/42, 229/44.

Sadaret Mukavelenameler (A.) DVN. MKL): 52/21, 55/13.

Şûrâ-yı Devlet (ŞD): 1235/3, 1242/3.